

Dievas egzilyje

Įvadas

Turbūt nesuklysimė pasakę, kad Dievas lietuvių sąmonėje užima gana svarbią vietą. Jam priskiriame pačias geriausias žmogiškąsias savybes: gerumą, atlidumą, supratingumą, teisingumą. Jam dėkojame už paramą, ant jo pykstame jeigu jaučiamės esą neišklausyti. Dievo klausimui nėra abejingų žmonių, visi į jį reaguoja arba neigdami jį, arba patvirtindami jo egzistavimą.

Dievo problema buvo svarbi tiek pasilikusiems tėvynėje, tiek ir turėjusiems ją apleisti lietuviams. Pastariesiems ši problema gal buvo net aktualesnė, kadangi jie turėjo iš naujo apmąstyti savo paskirtį gyvenime, iš naujo atrasti santykį su Dievu. Egzilai permastė ką jų gyvenime reiškia Dievas, kokią vietą jis užima. Stiprios emocijos, sielvartas arba net džiaugsmas, verčia svarstyti apie gilesnę gyvenimo prasmę. Dievo poreikis ypatingai svarbus veikiant traumatinėms aplinkybėms – savos žemės, savų šaknų netekimas. Naujoje aplinkoje jiems reikėjo susikurti kitą gyvenimą, reikėjo ne tik savųjų, bet ir dvasinės – Dievo paramos. Žmogui visada lengviau išverti sunkų etapą savo gyvenime žinant, kad turi kuo pasikliauti, o taip pat nesėkmės atveju galima nukreipti kaltę nuo savęs į Dievą. Kita vertus, Dievas yra išsineštinė tradicija iš Lietuvos.

Žinoma, derėtų pažymėti, kad skyrėsi Dievo supratimas tarp generacijų, t. y. tarp nepriklausomybės kūrime dalyvavusios, vidurinėsios kartos (gimusieji 1920 m.) ir 1930 m. generacijos. Skyrėsi Dievo samprata tarp tradicionalistų (J.Eretas, J.Girnius, M.Krupavičius, V.Brizgys) ir liberalų (V.Kavolis, A.Mackus, A.J.Greimas).

Šiame darbe pabandysime panagrinti Dievo vaidmenį egzilyje, ką reiškė tikėjimas ir kaip jis transformavosi 1930 m. kartoje bei bendruomenės ir Dievo santykį. Arba kitaip tariant, kokias išvalgas Dievo klausimu darė tradicionalistai ir liberalai.

Egzilį galėtume apsibrėžti kaip savanorišką arba prievartinį savos žemės palikimą. Tai kaip išėjimas iš žmogui natūralios gyvenamosios aplinkos. Siekiant rasti atsakymą bus remiamasi egzilio mąstytojų veikalais. Vieni svarbiausių tai būtų J.Girnius, J.Eretas, V.Brizgys, M.Krupavičius, V.Kavolis, A.Mackus, A.J.Greimas. Trumpai pristatant šiuos autorius būtų galima pasakyti, kad tai visuomeniškai aktyvūs asmenys, reiškęsi kultūrinėje veikloje ir tikėjęsi, kad jų intelektualinis produktas kada nors grįš į tėvynę.

Kadangi Dievo klausimas buvo aktualus egzilams, tai ir medžiagos šia tema yra gana nemažai, ypač apie krikščionių demokratų užimamas pozicijas, laikraštyje „Aidai“. Tačiau šiame darbe autorių pasirinkimą sąlygojo tai, kad jie yra vieni charakteringiausių savo atstovaujimų kryptų atstovai bei aukščiausios vertės intelektualinio produkto kūrėjai.

Taip pat buvo naudotasi vieno žymiausių JAV religijos sociologų Robert Wuthnow knyga „Šventenybės atgavimas“.² Čia nagrinėjamas religijos klausimas, jos kintanti vieta šiuolaikinėje visuomenėje. Pabrėžiama, kad matymas ar nematymas šventenybės, Dievo priklauso nuo mūsų pažiūrų.

Dievo problematikos pasirinkimą įtakojo noras giliau pažinti egzilų santykį su Dievu, giliau patyrinėti dviejų skirtingų kryptų nuostatas šiuo klausimu.*

Kiekvienam žmogui anksčiau ar vėliau iškyla Dievo klausimas kuriam negalime likti abejingi. „Amžinoji tikėjimo ir netikėjimo kova žmogaus sieloje siekia giliau už visus kitus konfliktus. Didysis visos istorijos klausimas yra žmonijos santykis su Dievu [...].³Nustatę vienokią ar kitokią santykį su juo mes apsprendžiame savo gyvenimo kelią. Išsprendus Dievo klausimą [...] lengviau nusistatyti kaip vertinti pasaulį ir gyvenimą. Pasaulis yra labai sudėtingas ir visko kupinas, todėl tik pasitelkus atranką jį galima prasmingai nugyventi. Kaip tik todėl Dievo klausimu žmogus yra laisvas ta prasme, kad šio klausimo sprendimas drauge yra paties žmogaus apsisprendimas.⁴

1 Wuthnow R. Šventenybės atgavimas. Vilnius, 1996. P. 24

2 Wuthnow R. Šventenybės atgavimas. Vilnius, 1996

* Panašia tema jau yra rašiusi VDU magistrantė K.Statkutė.

3 Girnius J. Žmogus be Dievo. T. 2. Vilnius, 1994. P. 7

4 Ten pat. P.24

Kalbėjimą apie Dievą norėtuši pradėti nuo J.Girniaus darbų, kuriuose nagrinėdamas žmogaus ir Dievo santykius, Dievą jis apibūdina „visos būties versme ir žmogiškosios egzistencijos galutine prasme.“⁵ Nesidomėti Dievo klausimu galutinai žmogui reiškia nebesidomėti ir savimi pačiu.⁶ Apmąstydamas Dievą žmogus randa kelią į save, geriau suvokia savo prasmę šiame gyvenime. Žmogaus paskirties klausimas yra pats pagrindinis ieškant atsakymo, kaip save suprasti. Šiame klausime iškyla tiesioginis sąryšis tarp žmogaus sampratos ir nusistatymo Dievo atžvilgiu.⁷ Individo religinį santykį su Dievu galima apibūdinti kaip dvasinį, t. y. visiškai asmeninį. Santykio su Dievu klausimas yra visa apimantis ir atitinkamas jo sprendimas gali nulemti visą žmogaus gyvenimą. Nesidomėjimas egzistenciniu Dievo klausimu atima iš žmogaus galimybę suvokti save galutinai.

J.Girnius savo galvojimuose įveda ir religijos sąvoką, kurią P.I.Berger apibrėžia kaip simbolių sistemą, suteikiančią tvarką visai visatai, gyvenimui ir panaikinančią chaosą.⁸ Religija apsaugo žmogų nuo chaoso bei beprasmės tikrovės. Ji nurodo gyvenimo tikslą ir sutvarko kasdieninį gyvenimą taip, kad būtų galima užsibrėžtą tikslą pasiekti. J.Girnius pabrėžė, kad būtent ji padėjo išsibarsčiusiai pasaulyje žydų tautai išlikti pačiai sau ištikima, o M.Krupavičius pabrėžė, kad Tėvynės meilė yra religijos dalis.⁹ Religija nesprendžia klausimų kas yra tauta, tautybė, tėvynė, šiais klausimais ji tik nurodo kraštutines ribas.¹⁰ Religija daugiau sprendžia tautų ir valstybių tarpusavio santykių klausimus. Krikščionybė iš esmės yra traktuojama kaip visuotinė religija. Religija yra pakylėta aukščiau tautų, o tam, kuriam „ji gyva“, yra ir tautinio atsparumo bei „teisingos“ moralės šaltinis. „Tobulas katalikas niekad negali nutausti.“¹¹

M.Krupavičius savo knygoje „Lietuviškoji išėivija“ pažymi, kad: „tik katalikybėj galime būti pilnaverčiai.“¹² Tik katalikybės išpažinimas, tik bendras jėgų sutelkimas apsaugos lietuvių išėiviją nuo asimiliacijos. Tik moralinis sveikumas bei dvasinis tobulumas gali padėti atstatyti Lietuvą. Pabrėžiama, kad religines ir tautines vertybes praras tik tie, kuriems tos vertybės pasidarys nebeaktualios.

Autorius savo darbe gretina Dievo ir Tėvynės meilę, kadangi pastaroji yra „didžiosios Dievo meilės atžala ir atspindys.“¹³ Šis jausmas negali remtis vien sentimentaliais jausmais, privalo būti visus vienijantis elementas. „Tėvynės meilė Dievuje ir dėl Dievo [...] viršūnėje susilieja su dvasine Bažnyčios meile, o dar aukščiau su Išganytojo Kristaus meile.“¹⁴ Tokios meilės galia tame, kad ji nepaperkama ir neišdildoma, o tokią meilę išpažįstantis žmogus bus tobulas patriotas.

M.Krupavičius suliedina Dievo ir Tėvynės meilę, o J.Girnius iškelia Dievą aukščiau už viską, todėl, pasak jo, negalima kelti klausimo kas yra pirmiau – Dievas ar tauta. Toks klausimas yra absurdiškas nesusipratimas dėl to, kad absurdiška Dievą su bet kuo lyginti. Bet tai joks pagrindas kam nors nuvertinti Dievo vardą. [...] Dievas yra viskas, bet tai nereiškia, kad visa kita yra niekas.¹⁵ Dievas yra kaip visa ko pagrindas neneigiantis kitų, šalia esančių dalykų. Dievą prasmingai galime suvokti ne kaip atskirą būtybę [...] o tik kaip visą būtybių pasaulį grindžiančią Būtį. Dievo klausimas iškyla [...] kreipiantis į būties pačią visumą.¹⁶ J.Girniaus nuomone, negalime Dievo suvokti kaip vieneto, kaip atskiros būtybės, kadangi Dievas yra visą pasaulį palaikanti visuma.

Lietuvių patriotizmas egzilyje J.Girniui yra tobulėjimo veiksnys, pastoviai yra akcentuojamas tautinės kultūros ugdymas, kadangi „kol tauta gyva, ji savaime savo gyvybę liudija ir kūrybinėmis pastangomis“.¹⁷ Lietuvių tikslas egzilyje ir buvo įrodyti savo tautos gyvybingumą bei pajėgumą veikti tautos labui nepaisant to, kad šios tautos atstovai buvo išsibarstę po visą pasaulį. Kūrybinio potencialo išnaudojimas galbūt ir yra viena geriausių priemonių byloti apie tautos gyvavimą ir jos pasiryžimą nepasiduoti.

Savo veikaluose „tauta ir tautinė ištikimybė“ bei „Idealas ir laikas“ J.Girnius atkreipia dėmesį į lietuvių išėivijos egzistencijos prasmes bei gyvybingumo ir išlikimo klausimus. J.Girnius ragina „plačiau suprasti

5 Ten pat. P.11

6 Ten pat. P. 18

7 Ten pat. P. 85

8 Wuthnow R. Šventenybės atgavimas ... P. 26

9 Krupavičius M. Lietuviškoji išėivija. Italija, 1959. P.123

10 Brizgys V. Religijos ir moralės vaidmuo tautos ir tautiškumo išlaikyme // Aidai, 1950. Nr. 4. P. 145

11 Girnius J. Tauta ir tautinė ištikimybė. Vilnius, 1995. P. 153

12 Krupavičius M. Lietuviškoji ... P. 75

13 Ten pat. P. 93

14 Ten pat. P. 96

15 Girnius J. Idealas ir laikas.T. 3. Vilnius, 1995. P. 213

16 Ten pat. P. 270

17 Ten pat. P. 57.

katalikų vienybę“. „Besirūpindami savo politiniu suskilimu, pamirštame nuo kitų lietuvių katalikų atsiskyrimo grėsmę”¹⁸, pabrėžiama, kad: „katalikų vienybė siekia giliau už politikos ar kitas skirtybes.”¹⁹ Tikėjimo paskirtis suvienyti žmones taip, kaip to negalėtų padaryti joks kitas lietuvius jungiantis bruožas ar tradicija. Net kalba taip stipriai žmonių nejungia kaip bendras tikėjimas. Nors J.Ereto mąstymuose ji pateikiama kaip viena labiausių žmones vienijančių formų. „Kalba yra garsais pavirtusi tauta.”²⁰ Kalba yra lyg tikėjimo atributas.

Tremtį taip pat galėtume, bent sąlyginai, įvardinti vienijančiu faktoriumi, kuriam, o tiksliau „tremtiniam pabaltiečiams“, J.Eretas priskiria mistišką tremties pobūdį. Savo apmąstymuose kelia klausimą: „ar tik ne pati Apvaizda ją sudarė, skirdama jai svetur tą darbą, kurio Lietuvoje pasilikę negali dirbti?”²¹ Lietuvą okupavus Sovietų Sąjungai buvo prarasta laisvos kūrybos galimybė, todėl kad žmonės galėtų laisvai naudotis savo kūrybiniu potencialu jie buvo perkelti į naują erdvę, „kurioje rado tvirtą moralinę ir medžiagišką pagalbą iš anksčiau atvykusių.”²² Nors šis perkėlimas ir buvo skausmingas, tačiau tik taip buvo galima išsaugoti intelektualinio elito pajėgumą. Tremtį, kurios dėka buvo išsaugota galimybė kurti negalime laikyti prakeikimu, kadangi tai „Apvaizdos parėdymas ir mums skirta užduotis.”²³ Kadangi Apvaizdos dėka buvo išsaugotas beveik visas krikščioniškas elitas nuo visiško fizinio sunaikinimo, tai toks likimas praktiškai galėjo būti traktuojamas kaip tam tikra, nors ir skaudi malonė.²⁴ Šios malonės pakanka, kad būtų galima įrodyti, jog Dievas išėiviams skyrė „ypatingą vaidmenį.“

Tačiau šis dalinis intelektualų sluoksnio praradimas traktuojamas ne tik kaip savotiška malonė, bet ir kaip sunki auka. Egzilis visuomet yra sinonimas aukai.²⁵ Tačiau aukotis tremtinys nebijo, kadangi aukojamas tam, kad įvykdyti Aukščiausiojo planus. Išėiviai yra „okupuotųjų pavaduotojai“, todėl jie privalo pasišvęsti misijai, kurią jiems suteikė Dievas. Norint savo misiją išpildyti, negalima rūpintis tik savo asmeninių tikslų siekimu, visų pirma, dera rūpintis tautos išsaugojimu. Bendruomenė suvokiama kaip vienintelė terpė savo misijai vykdyti ir bet koks atsiribojimas nuo jos traktuojamas kaip tautos siekių ir net pačios tautos išdavimas.

Pažvelgus į senosios kartos egzilio mąstytojus, matome pabrėžiamą krikščioniškosios kultūros lietuviškame pavidale išsaugojimą. Krikščionybė, krikščioniškasis humanizmas yra suvokiami kaip pagrindas suteikiantis galimybę išgyventi bei kurti egzilyje. Jiems buvo aišku, „kad krikščioniškasis humanizmas turi apimti visumą – Dievą ir žmogų, transcendentinį pasaulį ir žemę”²⁶, nes žmogus buvo labiausiai vertinamas Dievo kūrinys, „kuris pasirinktoje jam vietoje gali išaugti į vis tobulesnę esybę”²⁷. Veikiami Nepriklausomoje Lietuvoje vyravusių idėjų, šios kartos egzilio mąstytojai nekvestionavo Dievo egzistencijos ir galybės, pabrėžė bendruomenės svarbą santykiuose su visuomene ir tikėjimo Dievu..

Dievas parodomas kaip kūrėjas, siekiantis per išbandymus lietuvių tautai suteikti geresnį gyvenimą. Kadangi žmogus yra brangiausias Dievo kūrinys, todėl jam parenkama aplinka, kurioje žmogus galėtų tobulėti. Vedė į tikėjimą savo tauta, atskilusia jos dalimi, kaip pajėgia kovoti už savo ir savo tautos ateitį.

J.Ereto tremties, kaip tam tikros malonės, interpretacijai galime atrasti priešpriešą. Vincento Brizgio tremties supratimas yra kardinaliai priešingas J.Eretui. Egzilio mąstytojas V.Brizgys lietuvių tremčiai suteikia ne malonės, bet galimybės apsivalyti nuo nuodėmių sampratą. Tremtis kaip Dievo bausmė už netikėjimą: „Su skausmu širdyje mes stebime daugelį mūsų tautiečių, kaip jie abejingi buvo religiniam ir doriniam gyvenimui Lietuvoje, tokie pasiliko ir čia, šiame krašte begyvendami. Jie ir nelaimėje Dievo nesuranda.”²⁸ Toks elgesys netrumpina tremties laikotarpio, o tik dar labiau skatina Dievą lietuvių tautą laikyti tremtyje, kad ji anksčiau ar vėliau „apsivalytų nuo savo nuodėmių“.²⁹ Remdamiesi P.I.Bergeriu galime interpretuoti, kad Dievo bausmė apibūdina ne tiek Dievo pyktį, kiek nepakantumą visoms

18 Ten pat. P.34

19 Ten pat. P.35

20 Eretas J. Išėivijos klausimais. Roma, 1974. P. 27

21 Ten pat. P. 11

22 Ten pat. P. 11

23 Ten pat. P. 11

24 Ten pat. P. 11

25 Ten pat. P. 29

26 J.Eretas, „Išėivijos...”,p.22.

27 Ten pat. P.23.

28 Lietuvos vyskupų laiškas // Aidai, 1945. Nr. 6. P. 4

29 Ten pat. P. 4

nuodėmėms bei blogiui, kurį nuodėmė daro mylimam pasauliui.³⁰ V.Brizgio Dievo interpretacijoje, visas žmones (lietuvius) ištikusias nelaimes galime traktuoti kaip būdą leidžiantį „apsivalyti nuo nuodėmių“. Apsivalymas reikalingas tam, kad žmonės galėtų sugrįžti namo, kad pagaliau baigtųsi tremties laikotarpis. Čia Dievas atlieka Teisėjo vaidmenį.

Apskritai V.Brizgys visą žmogaus bei tautos gyvenimą stato ant Dievo pamato. Tiek žmogus, tiek tauta savo gyvenime privalo remtis Dievu. „Dievas, religija ir dora [...] yra žmogaus ir gyvenimo kertinis akmuo.“³¹ Pabrėžiama, kad Dievą tikėti reikia visada, o ne tik ištikus nelaimėi. Tik tvirtai tikintys tautos nariai gali atvesti tautą į laisvę.

Aptarus tradicionalistus bei jų mąstymus derėtų apsistoti ties liberalų atstovais, kurie jau nebeturėjo taip stipriai išvystyto religingumo kaip jų tėvai ir seneliai, dažniausiai priklausę minėtai tradicionalistų kryptčiai, tačiau nepaisant to, jų tikėjimo poreikis buvo nemažas, nors kita vertus, jie kvestionavo visa, kas buvo susiję su Dievu ir tikėjimu.

Turbūt vienu ryškiausių tokios abejonės reiškėjų galėtume įvardinti A.Mackų. Pasak V.Kavolio: „krikščionybė yra intelektualiai vitališkiausia todėl, kad ji vienintelė, kuri kvestionuoja savo tradiciją iš pagrindų.“³² Reikalui esant ji sugeba prisitaikyti prie gyvenimo pokyčių, naujų žmonių poreikių. Pasak R.Wuthnow, mes nuolat judame nuo praeities paveldo, todėl religija keičia formą, todėl mes turime išmokti, atpažinti, suprasti perspektyviausias jos formas.³³ V.Kavolis pastebi, kad bedieviai savo kvestionavimo intensyvumu suaktualino Dievo sąvoką, kad būtų svarus intelektualinis darbas reikėjo kvestionuoti tai kas buvo gerbiama ir gerbti tai kas kvestionuojama ³⁴.

V.Kavolis A.Mackų pavadina „tikėjimą praradusiu mistiku“, jo nebetikėjimas iš tiesų yra beveik tobula viduramžiško tikėjimo inversija.³⁵ Iš tikrųjų bėgant laikui A.Mackaus santykis su Dievu, su tikėjimu radikaliai keitėsi. Jo ankstyvosiose eilėse dar galime sutikti optimistišką požiūrį į Dievą, čia dar aiškiai matomas „plakatinis pasitikėjimas“, kada dar tikima, kad viskas pamažu susitvarkys ir su Dievo pagalba visi sugrįš į Tėvynę. Pradžioje žmonės dar tikėjo, kad tokia jų susiklosčiusi padėtis tėra laikina, „tikėjo dipukai, kad Dievas padės“.³⁶ Tačiau vėliau, maždaug dešimtmečio bėgyje galime pastebėti kintančias A.Mackaus nuotaikas, jos iš pasitikėjimo transformavosi į kentėjimo, skausmo ryšį, tai paskutinė pakopa prieš galutinai atiskiriant nuo Dievo. A.Mackus lyg ir bando rasti tokį Dievo pavidalą į kurį dar būtų galima tikėti, tačiau jam nepavyksta.³⁷

Paskutinis etapas, tai visiškas atsiskyrimas nuo Dievo. Galutinai Dievą svetimuojų padaro metafizinis pasityčiojimas – mirtis, jis atsiveria tobulai užbaigtu mirties pavidalu.³⁸ Galutinai pranyko Dievas suvokiamas kaip meilė, teliko Dievas būtinybė, „save įrodantis savo triuškinančia galia, [...] įnirtęs Dievas“.³⁹ Pradingęs meilės Dievas su savimi pasiėmė ir išganymo viltį, tačiau žmogus liko beviltiškai reikalingas tikėjimo. Ir čia atsiranda „eretikų Dievas“ – „atmestasis, niekieno nepasisavintas [tik jis] toks ir išlikęs, tegali atnešti išganymą.“⁴⁰ Tai „žmogiškojo išipareigojimo simbolis“, tačiau tokio pavidalo Dievas atrandamas pavienių „individų sąžinėje“, o gyvenimo ritmą vis tiek lemia Dievas būtinybė. Nors ir labai A.Mackus prieštaravo prieš tokį Dievą, tačiau liko reikalingas Dievo teisėjo, todėl, kad būtų kas teisia žmogaus tikėjimus. Pasak J.Girniaus: „žmogus savotiškai liudija Dievą ir tada kai jį neigia...“⁴¹

Pasikeitus santykiui su tikėjimu sąvokų reikšmę reikia apibrėžti ne žodžiais, bet gyvenimo būdu, kadangi tikinčių į Dievą yra daug daugiau nei pagal jį gyvenančių. Gyvenimas pagal Dievą yra valios, gyvos aukos, atsižadėjimo ir net kančios kelias.⁴² Pasak V.Kavolio cituojamo A. Liulevičiaus: „Mūsų tikėjimas yra kambarys, kuriame sunku kvėpuoti. Čia tiek daug visokių daikčių, kuriuos dengia dulkių sluoksnis. Čia

30 Wuthnow R. Šventenybės atgavimas ... P. 87

31 Ten pat. P. 4

32 Kavolis V. Neaiškūs žmogus ir istorijos dviprasmybė // Metmenys, 1966. Nr. 12. P. 93

33 Wuthnow R. Šventenybės atgavimas. Vilnius, 1996. P. 13

34 Kavolis V. Neaiškūs žmogus ... P. 93

35 Šilbajoris R. Vytautas Kavolis tarp minties ir poezijos / Vytautas Kavolis: asmuo ir idėjos. Vilnius, 2000. P. 110

36 Vėbraitė V. Dipukų Lietuva ir realybės sugrįžus / Europos lietuvių dienos, 1999. P. 5

37 Šilbajoris R. Algimantas Mackus ir tobula tremtis / Egzodo literatūros atšvaitai. Vilnius, 1989. P. 265

38 Kavolis V. Nužemintųjų generacija. P. 87

39 Ten pat. P. 88

40 Ten pat. P.89

41 Doniela V. Girniaus žmogus be Dievo // Metmenys, 1966. Nr. 12. P.146

42 Trimakas K. Minint dvigubą sukaktį // Aidai, 1981. Nr. 5. P. 280

kambarys, kuriama negyvenama.“⁴³ Galbūt tas tikėjimo užsikonservavimas sąlygojo, kad laikui bėgant žmogus pradėjo mažai rūpintis tikėjimu į Dievą. Žmogus pamažu tapo arba indiferentiškas arba visai netikintis. Kad nors truputį reabilituoti tikėjimą reikalinga radikali tikėjimo reformacija, kuri pradžioje gali sukelti audringas diskusijas, tačiau laikui bėgant pasiteisins. Pažangus tikėjimas negali būti apribojamas prievarta. Tai tikėjimas randamas atskiruose individuose, jų gyvenimo būde. Toks tikėjimas yra deklaruojamas ne žodžiu, bet gyvenimu, tai gyvenamasis tikėjimas. Jis kyla ne iš griežtų doktrinų, bet iš to kas žmones jaudina ir angažuoja.⁴⁴

Kalbant apie Dievą tikėjimo klausimas yra be galo svarbus. Dievas nerandamas be tikėjimo. Žmogiškasis Dievo radimas visada drauge yra tikėjimas.⁴⁵ Nors tikėjimas ar netikėjimas į Dievą yra asmens dalykas, tačiau per atskirus asmenis tikėjimas ar netikėjimas į Dievą lemia viešąjį gyvenimą.⁴⁶ Tikėjimas reikalingas tam, kad būtų galima prasmingai gyventi⁴⁷, kad pagrįsti savo, kitu atveju nepateisinamus, poelgius. Būtent XX a. žmonės kaip niekada aiškiai suvokė tikėjimo kraštutinumą, jo gerąją ir blogąją puses. Pažvelgus iš vienos pusės, tikėjimas atrodo pakylėtas, dvasingas, taurus – tai jo išorinė, reprezentatyvioji pusė. Kita vertus, nesunkiai galime pastebėti tikėjimo netinkamus poelgius, ypač tai gerai matosi per laiko prizmę. „Tiktai jis galėjo pateisinti šešių milijonų žydų sunaikinimą nacinėje Vokietijoje; tiktai tikėjimas galėjo pateisinti milijonų buožių numarinimą stalininės Rusijos kolektyvizacijos nusikaltime; tiktai tikėjimas galėjo pateisinti ir actekų kraujo aukas, akmeniniu peiliu išpjaujant gyvam žmogui širdį, kad ji dar pulsuojanči galėtų būti paaukota dievams. [...] Tikėjimas yra pateisinęs tobuliausias nežmoniškumo formas, kurių niekas kitas kaip tikėjimas nebūtų pateisinęs.“⁴⁸ Tikėjimais nenusikalsta tik tie, kurie tikėjimų neturi.⁴⁹ [49] Kas belieka žmogui daryti, kada jis suvokia, jog tikėjimu yra teisinami nusikaltimai prieš žmones? Nenorintys, kad tikėjimu būtų teisinama prievarta prieš žmones kvestionuoja savo tikėjimą ir galiausiai negalėdami pateisinti jo vardu daromų nusikaltimų jį paneigia. Ištikimiausi Dievo ieškotojai šiandien yra tie, kurie jo neberanda.⁵⁰

Iš tikrųjų labai subjektyvus ir sudėtingas dalykas yra atrasti takoskyrą tarp gėrio ir blogio. Tačiau siekdami tą perskyrą nubrėžti kriterijais pasirinkome Dievą ir Istoriją. A.J.Greimas kelia įdomų klausimą: „jei Girnius gali kalbėti apie žmogų be Dievo, tai lygiai taip pat galima paklausti, ką Dievas veiktų be žmonių.“⁵¹ Pasižiūrėjęs tokiu kampu autorius daro išvadą, kad tokiu atveju Dievas yra žmogiškasis Dievas, mūsų pačių Dievas, o ne Dievas absoliutas, kuris galėtų mums pasakyti, kas yra gera ir kas yra bloga.⁵² Tai lyg ir priešprieša A.Mackaus Dievo kaip Teisėjo įvaizdžiui. Jis atsisakęs kitų Dievo pavidalų liko reikalingas būtent šio, kadangi negalėjo nuolat stebėti „neteisiamos neteisybės“. Priimtinesnis būtų pastarasis Dievas, kadangi paprastai jis suvokiamas kaip moralinius kriterijus įvedantis, o tų kriterijų pagrindas ir yra gėrio bei blogio atskyrimas.

Pažvelgus į Dievą iš semantinės pusės pamatysime, jog Dievas pasidaro iš to, ką mes kalbame, ir kalbame, ir kalbame apie jį ir nieko daugiau.⁵³ Apie tikėjimą pradėta daugiau kalbėti tik dėl tradicijos ir gero tono.⁵⁴ Pats tikėjimas kaip toks jau yra praradęs turėtas pozicijas.

„Kitas būdas norint rasti absoliutą, tai istorijos rašymas su didžiąja raide. Visi žmonės eina kažkur į priekį, žmonės sudaro žmonių, ir tas absoliutas yra ne kaip esantis dalykas, ne kaip dievas esantis prieš mus, bet kaip žmogaus dievėjimas, kaip tai, ką žmogus pats iš savęs padarys: jo veiklos rezultatas ir bus žmonijos sutapimas su dievu. Nesvarbu ar Dievo vardas minimas ar neminimas [...] tai vis ta pati žmonijos iliuzija.“⁵⁵

A.J.Greimo „dievėjimui“ M.Drunga priešpastato „bedievėjimo procesą“. Pasak jo, atvirkštinis - žmogaus bedievėjimo procesas šiuo metu įžengė į naują – bedieviškojo krikščionio formavimosi – etapą.⁵⁶ Žinoma,

43 Kavolis V. Susitikimai su nepažįstamais draugais // Metmenys, 1965. Nr. 10. P. 180

44 Kavolis V. Šiandieninė ... P. 41

45 Kavolis V. Nužemintųjų ... P. 25

46 Ten pat. P. 43

47 Kavolis V. Šiandieninė pažangumo reikšmė // Metmenys, 1964. Nr. 8. P.32

48 Ten pat. P. 32

49 Ten pat. P. 32

50 Ten pat. P. 33

51 Greimas A.J. Mitai ir ideologijos // Metmenys, 1966. Nr. 12. P. 12

52 Ten pat. P. 13

53 Ten pat. P. 13

54 Trumpa V. Laisvės problema ir demokratijos perspektyvos / Trečioji metinė Santaros knyga. 1956 – 1957. P. 26

55 Greimas A.J. Mitai ... P. 13

56 Drunga M. Apie Dievo mirties teologiją // Metmenys, Nr. . P. 6

ne vienam tokia mintis atrodė absurdiška. Tačiau tokį teiginį stengiamasi pagrįsti mirties teologu išvalgomis. Atrodo, kad XX a. pabaigos krikščioniui bedieviu būti ne tik galima, bet ir reikia. „Dievas yra virš ir už pažinimo bei patirties“⁵⁷, tačiau tuo pačiu jis yra pažinus ir atviras patirčiai. Vakaruose vyravo dvejojo pobūdžio Dievo ir žmogaus santykiai – individas arba suvokdavo Dievą kaip objektą, arba kaip prezenciją (Dievo buvimą, dalyvavimą). Pirmuoju atveju santykis yra tik išoriškas, paviršutiniškas, o antruoju santykis yra daug artimesnis – vidinis, pažįstama „esminė žmogaus realybė.“

Tikėjimo amžiuje už abstraktaus filosofų Dievo stovėjo sąlyginai paprastesnis Dievas, reiškėsis Dievo Tėvo, Avinėlio ir kt. įvaizdžiais, daugiau suprantamesniais plačiau visuomenei. O „šiandien Dievas mirė“, pasitraukė tiek kaip objektas, tiek kaip prezencija.⁵⁸ Drunga m. sutinka su R. Bellah nuomone, kad plėtojantis modernėjimo procesui Dievas, religija prarado anksčiau turėtas pozicijas, ištrynė antgamtiškumą. Viską stengiamasi paaiškinti fizikiniais reiškiniais, žmogiškais terminais. Pati religija tapo labiau diferencijuota.⁵⁹ Tuometiniam žmogui jau buvo daug lengviau ir priimtinau savo problemas spręsti be Dievo pagalbos, tačiau teisės vadintis krikščionimis neatsisakoma. Dievo sąvokai nublankus, liko Kristus. Užsiangažavimas krikščionybei šiandien reiškia užsiangažavimą susikurti asmenybę panašų į Kristų – laisvo žmogaus nuo pasaulio sprendimų bei reikalavimų, religinių tradicijų bei ceremonijų ir t.t. – kitaip tariant, etinį išsipareigojimą, kadangi krikščionybė vis tik yra etika.⁶⁰ Modernus jaunas žmogus kategoriškai neteigia, kad Dievas miręs, jis labiau linkęs klausti ar tikrai Dievas miręs.⁶¹ Blaškomas tarp Dievo ir transcendencijos ieškojimo, suvokiama kad reikia gyventi be atsakymų į Dievo ir gyvenimo prasmės klausimus.

Tikrumo jausmą dar tebetiekia moralinis jautrumas, moralės pagalba atsiskleidžia žmogaus tikėjimas į Dievą. Atsidavęs vienam dalykui žmogus, pavyzdžiui, laimingos šeimos sukūrimui, turės atsisakyti nuo aktyvaus dalyvavimo norint pagerinti krašto socialinę padėtį, nors abu pavyzdžiai yra lygiai į žmogaus sąžinę apeliuojančios vertybės.⁶² Moralinė sąmonė žmogų skatina tikėti, kad bent jau kitame gyvenime, kitoje santvarkoje realizuosis tie planai, kurie šiame gyvenime negalėjo, nors ir turėjo realizuotis. Tikėjimas į visišką žmogiškų vertybių pergalę slypi moraliniame išsipareigojime, tad kiekvienas sąžiningas žmogus nešiojasi Dievą savo širdyje. Stipriausiai pasireiškia to žmogaus tikėjimas, kuris visur stengiasi remtis morale, kuri yra to žmogaus vedlys per gyvenimą.

Dievą taip pat galėtume traktuoti ir kaip bendruomenę organizuojantį veiksnį. Dievas turbūt yra vienas svarbiausių veiksmų gebančių apjungti žmonių masę. Bendruomenėje vyrauja pakankamai glaudūs, sakykime, labiau asmeninio pobūdžio tarpusavio santykiai, ypač jei lyginsime su visuomene, kur tas santykis tarp žmonių yra labiau išorinis, labiau vartotojiškas. Santykis su Dievu taip pat daugiau yra asmeniškasis.

Tradicionalistų galvojimuose Dievo kaip bendruomenės organizatoriaus vaidmenį galbūt galėtume išvelgti platesniu mastu, kadangi jų mąstymas labiau seka ikikarine tradicija. Jie vadovaujasi dar nepriklausomoje Lietuvoje vyravusiomis tendencijomis, išėivijoje buvo organizuojamos šeštadieninės mokyklos, vasaros stovyklos. Tai buvo vieni iš bendruomenę vienijančių elementų, buvo stengiamasi dalyvauti šioje veikloje, per tai siekiama tradicinio lietuviškumo išsaugojimo. Lietuvių bendruomenei buvus pakankamai uždari neveiklumas šioje srityje žmogų beveik automatiškai pastatydavo bendruomenės paribyje.

Liberalų stovykloje Dievo ir bendruomenės ryšys galbūt nėra toks glaudus, kadangi Dievas jų gyvenime neužima dominuojančios pozicijos. Tačiau čia Dievas kaip vienijantis veiksnys aiškiai atpažįstamas vykdydamas Dievo kaip Teisėjo funkciją. Kadangi šio Dievo vaidmens „nužemintųjų generacija“ neatsisakė, nes, kaip buvo minėta aukščiau, turėjo būti kažkas kas „teisia žmonių tikėjimus. Liberalai labai vertino žmogaus dalyvavimą visuomeninėje veikloje ir darbą bendram tikslui – lietuvybei. Žmogaus vertė neretai priklauso nuo jo aktyvumo bendruomenės gyvenime

Reikia pastebėti, kad „nužemintųjų“ kartai „žmogus jau gimsta tepriklausydamas sau. Žmogiškuosius ryšius jis turi pats, iš nieko susikurti.“⁶³, tačiau bendruomenės pajutimas yra pakankamai stiprus per

57 Drunga M. Apie Dievo ... P. 7

58 Ten pat. P. 9

59 Wuthnow R. Šventenybės atgavimas ... P. 101

60 Ten pat. P. 14

61 Ten pat. P. 18

62 Ten pat. P. 19

63 Kavolis V. Nužemintųjų ... P. 78.

komunikaciją, asmenišką žmogišką santykį: "be prisiekusių draugystės nėra reikšmingos komunikacijos, nėra žmogiško santykio apskritai".⁶⁴

Remdamiesi V.Kavolio išvalgomis galime teigti, kad kiekviena identitetą turinti ar jo ieškanti karta savaip išgyvena ir savo santykį su bendruomene. Bendruomenė – žmogaus ir egzistencijos tarpininkė apskritai, o žmogaus santykis su bendruomene – sukonkretintas jo santykiavimo su žmogiškosios egzistencijos visuma pavidalais.⁶⁵ Vadinasi ir patriotizmą jau suvoksime ne kaip išipareigojimą tautinei bendruomenei, bet kaip gilesnės plotmės bendrinį ištikimybės pajėgumo simbolį.⁶⁶ Nužemintieji į savo bendruomenę jau žvelgia su kritišku objektyvumu ir laisvu ištikimybės išipareigojimu. Generacijai yra akivaizdūs bendruomenės bei jos pačios trūkumai – būtent čia pasireiškia ištikimybės, kadangi siekiama esančius defektus ištaisyti. V.Kavolis daro prielaidą, kad galbūt tokį požiūrį į bendruomenę sąlygoja jos dieviškumo dimensijos netekimas.

Pastovus abejojimas tampa tarsi dar vienu dėmeniu, išskiriančiu ir sujungiančiu nužemintuosius su bendruomene.

Egzilų gyvenime santykis su bendruomene buvo labai svarbus. Vieniems bendruomenės nariams Dievas kaip organizuojantis veiksnys buvo labai svarbus, kitiems mažiau reikšmingas, tačiau visumoje bendruomenė ir jos egzistavimo pajutimas buvo reikšmingas, visus vienijantis faktorius svetimoje žemėje.

IŠVADOS

Apibendrinami darba galime daryti sekančias išvadas:

1. Individas visada susiduria su tikėjimo ir netikėjimo klausimo dilema ir jo pasirinkimas sąlygos jo tolimesnį gyvenimą. Išsprendęs Dievo klausimą žmogus pasirenka sau moralės normas, kuriomis vadovaujantis jam bus lengviau vertinti pasaulį.
2. Palikus gimtą žemę vieniems egzilams Dievas tapo dar svarbesniu nei Tėvynėje, kiti nusivylė ir prarado santykį su Aukščiausiuoju.
3. Apmąstydamas Dievą žmogus randa kelią į save, geriau suvokia savo prasmę šiame gyvenime. Nesidomėjimas egzistenciniu Dievo klausimu atima iš žmogaus galimybę suvokti save galutinai.
4. Religija J.Girniaus galvojimuose užima vienijančio veiksnio poziciją, jos dėka žydų tauta išliko pati sau ištikima. Religija yra pakylėta aukščiau tautų, nors ir sprendžia tautų ir valstybių tarpusavio santykių klausimus. Tam, kuriam „religija gyva“, ji yra ir tautinio atsparumo bei „teisingos“ moralės šaltinis. Tik katalikybėje galime būti pilnaverčiais žmonėmis, kadangi Tėvynės meilė yra susiliejęsi su Kristaus meile ir tokią meilę išpažįstantis žmogus yra tobulas patriotas.
5. Dievas yra aukščiausia būtybė, tačiau jis neneigia kitų, šalia esančių dalykų. Dievas yra kaip visą pasaulį palaikanti visuma.
6. Lietuviai egzilyje turėjo byloti apie savo tautos gyvybingumą bei pajėgumą veikti tautos labai nepaisant išsibarstymo po visą pasaulį. Kūrybinio potencialo išnaudojimas galbūt ir yra viena geriausių priemonių parodyti tautos gyvybingumą ir jos pasiryžimą kovoti.
7. Tikėjimas yra vienas iš būdų suvienyti žmones taip, kaip to negalėtų padaryti joks kitas lietuvių jungiantis bruožas ar tradicija. Tvirtas tikėjimas yra labai stipri jėga žmonių rankose.
8. J.Eretas suteikia „tremtiniams pabaltiečiams“ mistiškos tremties pobūdį ir skatina išnaudoti šią progą ir išsaugoti intelektualinio elito pajėgumą. Dalinis intelektualų sluoksnio praradimas traktuojamas kaip savotiška malonė ir sunki auka. Dievas parodomas kaip kūrėjas, siekiantis išbandymų keliu lietuvių tautai suteikti geresnį gyvenimą. Bendruomenė suvokiama kaip vienintelė terpė savo misijai vykdyti ir bet koks atsiribojimas nuo jos traktuojamas kaip tautos siekių ir net pačios tautos išdavimas.
9. Brizgys V. Tremtį traktuoja kaip bausmę už netikėjimą. Čia ištikusias nesėkmes galime laikyti kaip būdu apsivalyti nuo nuodėmių ir „švariems“ sugrįžti į Lietuvą. Pabrėžiamas nuolatinio, o ne momentinio tikėjimo reikalingumas.
10. A.Mackus pereina tris santykių su Dievu etapus galiausiai nuo jo beveik atsiskirdamas. Visiškai atsisakyti Dievo nepavyko, kadangi jam buvo reikalingas Dievas kaip Teisėjas, prižiūrintis tvarką pasaulyje, skiriantis blogį ir gėrį. Šioje vietoje jam prieštarauja A.J.Greimo pamąstymai, kad

64 Ten pat. P. 81.

65 Ten pat. P. 96

66 Ten pat. P. 96

žmogiškasis Dievas negali skirti gėrio ir blogio. Pradingo Dievo kaip meilės suvokimas ir su savimi pasiėmė išganymo viltį, tačiau žmogus liko beviltiškai reikalingas tikėjimo. Liko tik Dievas būtinybė.

11. Norint rasti Dievą reikalingas tikėjimas. Tikėjimas turi galią priversti užsimerkti net prieš kitu atveju nepateisinamus poelgius. Nenorintys, kad tikėjimu būtų teisinama prievarta prieš žmones kvestionuoja savo tikėjimą ir galiausiai negalėdami pateisinti jo vardu daromų nusikaltimų jį paneigia. XX a. pabaigoje išryškėjo tikėjimo reformos reikalingumo tendencija, kadangi pamažu žmonės tapo gana indiferentiški tikėjimo atžvilgiu. Tikėjimą reikia deklaruoti ne žodžiu, bet gyvenimo būdu.
12. XX a. pabaigoje iškyla etalonas krikščioniui būti bedieviu. Su Dievu galimas dvejopas santykis išoriškas, paviršutiniškas arba asmeniškėsnis, kada pažįstama „esminė žmogaus realybė.“ Pasauliui modernėjant, Dievas prarado anksčiau turėtas pozicijas, išsityrė antgamtiškumą. Modernus žmogus kategoriškai neteigia, kad Dievas miręs, jis labiau linkęs klausti ar tikrai Dievas miręs.
13. Tikrumo jausmą tebetiekia moralinis jautrumas, moralės pagalba atsiskleidžia žmogaus tikėjimas į Dievą. Moralinė sąmonė žmogų skatina tikėti, kad turėję realizuoti planai kitomis sąlygomis būtinai realizuosis. Stipriausiai pasireiškia to žmogaus tikėjimas, kuris visur stengiasi remtis morale, kuri yra to žmogaus vedlys per gyvenimą.
14. Dievas turbūt yra vienas svarbiausių veiksnių gebančių apjungti žmonių masę. Tradicionalistų galvojimuose Dievo kaip bendruomenės organizatoriaus vaidmenį galėtume įžvelgti platesniu mastu, nes jie išlaikė atsineštinį iš Lietuvos požiūrį į Dievą. Liberalų tekstuose Dievas kaip vienijantis veiksnys aiškiai atpažįstamas vykdydamas Dievo kaip Teisėjo funkciją. Žmogaus vertė liberalams priklauso nuo jo aktyvumo bendruomenės gyvenime. Nužemintieji į savo bendruomenę žvelgia su kritišku objektyvumu ir laisvu ištikimybės įsipareigojimu, jautė pareigą ištaisyti esančius bendruomenėje esančius defektus.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

1. Eretas J. Išėivijos klausimais. Roma, 1974
2. Girnius J. Tauta ir tautinė ištikimybė. Vilnius, 1995
3. Girnius J. Idealas ir laikas. T. 3. Vilnius, 1995
4. Girnius J. Žmogus be Dievo. T. 2. Vilnius, 1994
5. Kavolis V. Nužemintųjų generacija.
6. Krupavičius M. Lietuviškoji išėivija. Italija, 1959
7. Šilbajoris R. Vytautas Kavolis tarp minties ir poezijos / Vytautas Kavolis: asmuo ir idėjos. Vilnius, 2000
8. Vėbraiė V. Dipukų Lietuva ir realybė sugrižus / Europos lietuvių dienos, 1999
9. Šilbajoris R. Algimantas Mackus ir tobula tremtis / Egzodo literatūros atšvaitai. Vilnius, 1989
10. Trumpa V. Laisvės problema ir demokratijos perspektyvos / Trečioji metinė Santaros knyga. 1956 – 1957
11. Wuthnow R. Šventenybės atgavimas. Vilnius, 1996
12. Brizgys V. Religijos ir moralės vaidmuo tautos ir tautiškumo išėaikyme // Aidai, 1950. Nr. 4.
13. Drunga M. Apie Dievo mirties teologiją // Metmenys, . Nr. . P. 6
14. Doniela V. Girniaus žmogus be Dievo // Metmenys, 1966. Nr. 12
15. Greimas A.J. Mitai ir ideologijos // Metmenys, 1966. Nr. 12. P. 12
16. Kavolis V. Neaiškūs žmogus ir istorijos dviprasmybė // Metmenys, 1966. Nr. 12
17. Kavolis V. Susitikimai su nepažįstamais draugais // Metmenys, 1965. Nr. 10
18. Kavolis V. Šiandieninė pažangumo reikšmė // Metmenys, 1964. Nr. 8.
19. Lietuvos vyskupų laiškai // Aidai, 1945. Nr. 6
20. Trimakas K. Minint dvigubą sukaktį // Aidai, 1981. Nr. 5